

MATTI PELTONEN

Kieli, kulttuuri ja arki

Professori Matti Peltonen tarkastelee 1990-luvulla käytyä historiateoreettista keskustelua.¹

■ Juuri umpeutumassa oleva 1990-luku on ollut historiateorian alueella syventymisen ja seestymisen aikaa. Uusien avauksien sijasta on jatkettu 1970- ja 1980-luvulla aloitettuja keskusteluja. Mutta muutoksiakin on havaittavissa. Yksi merkittävimmistä on historiateorian kentän laajeneminen siten, että entistä enemmän myös historian tutkimusta tekevät ja sitä tuntevat tutkijat osallistuvat keskusteluun metodisista kysymyksistä. Samalla historiateoria on lakannut olemasta filosofien tai taiteentutkijoiden yksin viljelemä alue. Tämä muutos on aiheuttanut myös tyytymättömyyttä, kun vanhoja etuoikeuksia kyseenalaistetaan. Historiallisen näkökulman vahvistuminen näkyy myös naapuritieteissä.² Tärkein seuraus on kuitenkin se, että historiateoreettisella keskustelulla alkaa olla enemmän merkitystä historian tutkimukselle ja yhä useammat teokset alkavat tuntua ei vain mielenkiintoisilta vaan myös välttämättömiltä lukea.

Yritän tässä katsauksessa kuudesta uudesta teoriakirjasta määritellä syventyvien keskustelujen luonnetta ja yhä selvemmin esiin piirtyviä tendenssejä. Niitä ovat ensinnäkin ns. postmodernin historiateorian äärirelativististen väittämien väistyminen ja erityisesti tämän suuntauksen eräänä keskeisenä hahmona pidetyn *Hayden Whiten* ajattelussa tapahtunut muutos, joka piirtyy aikaisempaa selvempänä hänen uusimmassa teoksessaan. Toinen teemani on *new cultural history* -suuntauksen puitteissa virinnyt 1980-luvun innostuksen ohittanut ja itsekkriittisiä sävyjä heijastava keskustelu, jolla on laajempaa merkitystä vaikka *new cultural history* muuten on kapea ja mahdollisesti nopeasti ohimenevä tai merkittävästi muotoaan muuttava suuntaus. Kolmanneksi

otan esille arjen käsitteen tulon myös historiateoreettisten keskustelujen aiheeksi.

Realistinen käänne

Aloitin yhdysvaltalaisen Hayden Whiten artikkelikokoelmasta "Figural Realism" ja puolalaisen historian tutkijan *Ewa Domańska*n haastattelukirjasta "Encounters. Philosophy of History after Postmodernism". Ne ovat hyviä esimerkkejä historianfilosofisen ja metodologisen keskustelun – jota monet kirjallisuudentutkimusta lähellä olevat kirjoittajat ovat alkaneet kutsua historiateoriaksi – uudesta painotuksesta, jota voi kutsua realistiseksi käännteeksi. Näkyvimpien historiateoreetikkojen esteettinen painotus on murtunut, kun monet aktiivisesti myös omaa tutkimustyötä historian tutkimuksen piirissä tekevät ovat alkaneet osallistua väittelyyn historian tutkimuksen teoreettisista lähtökohdista. Juuri Hayden White on jyrkästi muotoillun relativisminsa – kaikki historian tulkinnat ovat hänen mielestään konstruktioita ja siksi keksittyinä yhtä tosia – takia ollut kovimmassa tulitukessa. White yritti jo vuonna 1982 torjua relativismiaan vastaan esitettyjä väitteitä otamalla esille aran kysymyksen siitä, miten relativisti vastaa juutalaisten kansanmurhaa vain liittoutuneiden propagandakeksintönä pitävälle uusfasistille. Tässä narratiivisuuden politiikkaa käsittelevässä artikkelissa White esitti oman kriteerinsä tulkintojen hyvyy-

1. Tarkastelun kohteena ovat seuraavat teokset: *Beyond the Cultural Turn. New Directions in the Study of Society and Culture*. Toim. Victoria E. Bonnell & Lynn Hunt. With an Afterword by Hayden White. University of California Press 1999. 350 s.

Ewa Domańska, *Encounters. Philosophy of History after Postmodernism*. University Press of Virginia 1998. 293 s.

Carlo Ginzburg, *History, Rhetoric, and Proof*. University Press of New England 1999. 119 s.

Harry Harootyan, *History's Disquiet. Modernity, Cultural Practice, and the Question of Everyday Life*. Columbia University Press 2000. 182 s.

Dominick LaCapra, *History and Reading. Tocqueville, Foucault, French Studies*. University of Toronto Press 2000. 235 s.

Hayden White, *Figural Realism. Studies in the Mimesis Effect*. The Johns Hopkins University Press 1999. 205 s.

2. Ks. esim. *The Historic Turn in the Human Sciences*. Toim. Terrence J. McDonald The University of Michigan Press, 1996).

delle noudattamalla uuspragmatismien perinteitä. White ei täysin pitänyt kiinni kaikkien tulkintojen samanarvoisuudesta, vaan tässä tilanteessa hänelle hyvä tulkinta oli sellainen kertomus, jolla oli poliittista käyttöä.³ Esimerkkinä hän mainitsi *holocaust*-tutkimuksen, joka tyydyttäisi Israelin hallituksen propagandistisia tarpeita.

Whiten kömpelö ratkaisu johti kuitenkin lisääntyvään arvosteluun. Hänen itsensä esille nostama ongelma relativistin vastauksesta uusfasistille jäi odottamaan uusia avauksia.⁴ Viime vuonna ilmestynyttä artikkelikokoelmaa "Figural Realism" on kiinnostavaa lukea juuri odottaen hänen lopullista ja harkittua vastaustaan. Teos sisältää artikkeleita vuosilta 1988–1996. Näistä kiinnostavimpia ovat neljä ensimmäistä Whiten esteettisen tietoteorian kehittelyyn ja uudistamiseen liittyvää tekstiä. Kolme seuraavaa soveltavat Whiten tropologista (narratiivin juonirakenteita koskeva strukturalistinen teoria) metodologiaa Eric Auerbachin, Sigmund Freudin ja Marcel Proustin keskeisiin teksteihin ja viimeinen on esipuhe eräiseen musiikin ja kirjallisuuden välistä suhdetta pohtivaan seminaariraporttiin.

Whiten uusi kokoelma sisältää kaksi kiinnostavaa uudelleenarviota. Kirjan aloittavassa esseessä, joka korvaa puuttuvan yhteenvedon, hän vastaan Arnaldo Momiglianon arvosteluun jännittävällä tavalla. Momigliano oli kirjoittanut relativismia vastaan, ettei hänelle merkinnyt paljoa se, miten historiantutkija tarinansa kertoi. Paljon tärkeämpää oli kuinka hän väitteensä todisti. White vastaa, että totta kai tarinan muoto on myös tärkeä, eihän tietystä tapahtumasta voi kirjoittaa millä tavalla tahansa. Vastaus oli kovin yllättävä. Siinä White asettaa vanhan oppinsa kaikkien tulkintojen samanarvoisuudesta ristiriitaan uuden menneestä todellisuudesta saatujen tietojen kanssa sopusointua vaativan tropologian kanssa. Aivan samalla tavalla White vastasi uuteen kokoelmaan sisällytetyssä vuonna 1990 pidetyssä kuuluisassa konferenssissa "Nazism and the 'Final Solution': Probing the Limits of Representation" esittämässä vastauksessa toisen italialaisen, Carlo Ginzburgin arvosteluun.⁵ Whiten mielestä se

mitä tiedämme juutalaisten kansanmurhasta Saksassa määrää miten voimme siitä kertoa.⁶ Tietoteoreettisesti Whiten uusi muotoilu on sikäli hankala, että hän on aikaisemmin korostanut voimakkaasti sitä, miten historiallista tietoa ei voi olla ennen ja irrallaan kertomuksen muodosta, jolla se esitetään. Tämä tarinan koko sisällön määrävän muodon (troopin) etukäteinen olemassaolo ja valinnan määräytyminen tutkijan ideologisen taustan mukaan oli juuri se peruste, jonka mukaan kaikki tarinat (tässä myös merkityksessä tulkinnat) olivat yhtä tosia ja samanarvoisia. Nyt hän kuitenkin tekee kertomuksen muodon riippuvaiseksi siitä, mitä tiedämme kuvaamastamme tapahtumasta. Uuden muotoilunsa kanssa White on suurin piirtein yhtä radikaali kuin kuka tahansa vastaan tuleva historiantutkija.

Toinen esimerkki Whiten realistisesta käänteestä liittyy hänen teoriaansa narratiivisuudesta. Aiemmin White tuntui pitävän vain tropologiansa kautta määrittyviä tekstejä narratiiveina. Siten vanhempi kaunokirjallisuus ja 1800-luvun historismin kirjoitushanteita vaaliva osa historiantutkimuksesta olivat narratiiveja. Sen sijaan 1900-luvun moderni romaani ja yhteiskuntatieteellinen teksti ovat hänelle analyttisiä kirjoittamista, *antinarrative nonstories*.⁷ Uudessa kokoelmassaan White kuitenkin useassa koh-

3. Hayden White, *The Politics of Historical Interpretation: Discipline and De-Sublimation*. Teoksessa *Hayden White, The Content of the Form. Narrative Discourse and Historical Representation* (The Johns Hopkins University Press 1989), s. 58–82. Viitattu kohta on sivulla 74. Pragmatismi tulee korostetusti esille Whiten tietoteorian uuden kokoelman esipuheessa. Se ilmentää Whiten tietoista irtaantumista postmodernismista.

4. Carlo Ginzburg, Ainoa todistaja. Juutalaisten tuhoaminen ja todellisuuden periaate. Teoksessa *Carlo Ginzburg, Johtolankoja*. Kirjoituksia mikrohistoriasta ja historiallisesta metodista (Gaudeamus 1996), s. 123–142.

5. Kongressin koko aineisto ilmestyi teoksessa *Probing the Limits of Representation. Nazism and the "Final Solution"*. Toim. Saul Friedlander (Harvard University Press 1992).

6. Tämä ajatus toistuu teoksessa *Figural Realism* useasti, esim. sivuilla 12, 29–30, 70 ja 81.

7. *Figural Realism*, s. 81. Tämä narratiivisen ja analyttisen kirjoittamisen erottelu oli tavallista 1960- ja 1970-luvulla historiantutkimuksen piirissä. Vrt. esim. paradigmaattiseen väittelykirjaan *Robert William Fogel & G.R. Elton, Which Road to the Past. Two Views of History* (Yale University Press 1983).

dassa viittaa siihen, että yhteiskuntatieteelliset tekstit – mukaan lukien hänen oma tropologia-teoriaansa – ja jopa tämän vuosisadan romaani voivat muodostaa oman narratiivin lajinsa.⁸ Hän nostaa esille käsitteen ”moderni tapahtuma” (*modernist event*) – siis jälleen lähdetään liikkeelle todellisuutta koskevista havainnoista ja käsityksistä – ja esittää, että 20. vuosisadan ”holocaustisia” kauheuksia (maailmansodat, 30-luvun pula, ydinaseet, väestöräjähdytys, jne.) varten on luotu oma narratiivin kategoria, joka soveltuu käsittämättömien barbaarisuuksien kuvaamiseen. Valitettavasti hän käyttää esimerkkinä vain elokuvaa – Oliver Stonen JFK-filmiä – ja määrittelee uuden narratiivin troopin kovin yleisellä tavalla dokumentin ja fiktion yhdistäminä. Vaikka White harhauttaakin lukijaa nimittämällä tätä uutta trooppia modernismin mukaan, on selvää, että kyseessä on hänen yrityksensä määrittellä postmoderni tarina, postmoderni historiankokemuksen muoto.⁹

White ei suhteuta uusia muotoilujaan 1970-luvulla ”Metahistory”-teoksessa ja sitä seuranneissa artikkeleissa esittämiinsä ajatuksiin. Hänen ajattelunsa murros on kuitenkin ilmiselvää. Kiinnostavalla tavalla sitä ennakoivat jo *F. R. Ankersmit* teoksessaan ”History and Tropology” vuonna 1994. Merkille pantavaa on kuitenkin se, ettei White vielääkään esitä vastausta kysymykseen, mistä narratiivin muotorakenteet (troopit) tulevat. Hän on aikaisemmin esittänyt, kuten uudessakin kokoelmassa, vastauksena vain nipun kirjallisuusviitteitä.¹⁰ Uusi ehdotus 20. vuosisadan kauheuksien kuvaamiseen sopivasta narratiivin muodosta viittaa siihen, että kirjoittamisen keinot ovat Whiten mielestä sidoksissa ”todellisuuteen” esimerkiksi kokemuksen kautta. Näin Whiten pohdinnat kytkeytyvät viime vuosikymmeninä virinneisiin keskusteluihin muistamisesta, traumasta ja nostalgiaasta.

F. R. Ankersmit on eräässä äskettäisessä artikkelissaan esittänyt oman tulkintansa Hayden Whiten realistisesta käänteestä.¹¹ Ankersmitin mielestä Whiten ”Metahistory”-teosta, jossa hän tropologisen tietoteorian sa lanseerasi, voidaan lukea aiemmasta yleisestä tulkinnasta poikkeavalla tavalla.¹²

Ankersmit esittää, että White on aina ollut kiinnostunut siitä, miten länsimaisen kulttuurin etevimmät kirjoittajat ottavat todellisuuden haltuunsa. Narratiivin muotorakenteet (troopit) ovat vain olleet estämässä erityisesti heikompia kirjoittajia tässä työssä. Vakiintuneet narratiivin muodot ovat ikään kuin seinä tai sokkelikko, joka estää tutkijan ja todellisuuden kohtaamisen. Vain etevimmät kirjoittajat, joista White ”Metahistory” -teoksen kirjoitti, ovat pystyneet luoviin tämän tropologisen karikon läpi. Näin Ankersmit yrittää pelastaa sekä tropologian että todellisuuden tutkimisen mahdollisuuden. Hintana on kuitenkin historismin positivistiseen käsitykseen taipuminen. Trooppien ohi ei luikahdeta uudella troopilla, vaan Ankersmit ainakin tässä tekstissä uskoo 1800-luvun parhaiden historioitsijoiden todella tutkineen mennyttä todellisuutta suoraan ja välittömästi.

Ankersmit on mukana myös puolalaisen historian tutkijan *Ewa Domańska* mainiossa haastattelukirjassa ”Encounters. Philosophy of History After Postmodernism”. *Domańska* haastatteli talven 1993–94 mittaan kymmentä historiateoreetikkoa (Hayden White, Hans Kellner, Franklin Rudolf Ankersmit, George G. Iggers, Jerzy Topolski, Jörn Rüsen, Arthur C. Danto, Lionel Gossman, Peter Burke, Stephen Bann). Lisäksi kirjaan sisältyy *Domańska* ”itsehaastattelu” sekä *Alan Megillin* esipuhe ja *Lynn Huntin* jälkisanat. Haastattelukirja on lois-

8. *Bonnellin* ja *Huntin* toimittaman artikkelikokoelman *Beyond the Cultural Turn* jälkisanoinaan White arvostelee yhteiskuntatieteiden ideologisuutta marxilaisen positivismikritiikin termein viittaamatta kertaa-kaan narratiiviin, retoriikkaan tai tropologiaan. Oman näkökulmansa hän määrittelee marxismiksi.

9. Whiten luonnosta voi verrata kiinnostavalla tavalla *F. R. Ankersmitin* hypoteesiin postmodernista historian kokemuksesta nostalgiana hänen teoksessaan *History and Tropology* (1994).

10. *Hayden White*, *Tropics of Discourse. Essays in Cultural Criticism* (The Johns Hopkins University Press 1978), s. 80, nootti 42; *Hayden White*, *Figural Realism*, s. 179, nootti 18.

11. *F. R. Ankersmit*, *Hayden White's Appeal to the Historians. History and Theory* 37 (1998), s. 182–193.

12. *Hayden White*, *Metahistory. The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe* (The Johns Hopkins University Press 1973). Whiten tutkimat ajattelijat olivat Hegel, Michelet, Ranke, Tocqueville, Burckhardt, Marx, Nietzsche ja Croce.

tava idea ja poikkeava muoto on saanut haastatellut reagoimaan tavanomaista vapaammin. Epämuodollinen haastattelutilanne on saanut monet jopa kommentoimaan keskeisten kollegoiden ajatuksia. Esimerkiksi Jörn Rüsenin kommentti Whiten tutkimuksen epistemologiasta naiivina positivismina on hätkähdyttävä.¹³ Whiten haastattelu puolestaan antaa erinomaisen taustan sekä hänen työnsä ymmärtämiselle että siinä tapahtuneen muutoksen pohtimiselle.

Hahmottelemani realistinen käänne heijastuu näistä haastatteluista Whiten projektin ehtymisen toteamisena ja Ankersmitin ehdotuksena siirtyä esteettisestä teoretisoinnista historiallisen kokemuksen analyysiin. Vaikka Rüsen ampuukin ehdotuksen alas ankkana (eikö muka kieli ja kielellinen käänne perustu kokemukseen?), on se silti historioteoriaa koskevassa keskustelussa merkittävä liikkahdus. Ewa Domańska ottaa haastatteluissaan tavan takaa uudelleen esille mikrohistorian (Ladurie, Ginzburg, Davis) muodostaman haasteen. Hän hahmottaa tilanteen niin, että postmodernismin mennessä ohi ja lingvistisen käänteen esteettisen pohdinnan ehtyessä sosiaalishistoriallisen tutkimuksen 1970-luvun puolivälistä asti muodostama teoreettinen haaste on historioteorian seuraava kohde.

Lukemisen ongelma

Dominick LaCapran uusi teos "History & Reading" sekä *Victoria Bonnellin* ja *Lynn Huntin* toimittama artikkelikokoelma "Beyond the Cultural Turn" ovat edellisiä teoksia konkreettisemmin tutkimukseen tarttuvia tekstejä. Lisäksi ne ovat taustoiltaan ja tyyleitään läheistä sukua.

Dominick LaCapran uusin teos rinnastuu hänen viisitoista vuotta aikaisemmin julkaisemaansa "History & Criticism" -kokoelmaan, joka teki kirjoittajastaan aatehistorian kenttää laajemmin tunnetun. Siinä hän pohti miten kirjallisen kaanonin merkkiteosten lukemiseen keskittyvä aatehistoria (*intellectual history*) voi säilyä arvostettuna historiankirjoituksen muotona mikrohistoriallisesti orientoituneen arkipäivän ja mentaliteettien tutkimuksen vyöryessä osittain samalle kentälle.¹⁴ LaCapra, jonka oma-

na tutkimusaiheina ovat olleet Émile Durkheim, Jean-Paul Sartre ja Gustave Flaubert, on edelleen viisitoista vuotta myöhemmin siinä hankalassa asemassa, että hän joutuu puolustamaan klassikkojen lähilukua merkittävänä tutkimuksen haarana.¹⁵ Nyt hän kuitenkin tarkastelee esimerkiksi artikkelissaan *french studies*-oppiaineen uudesta kehitysvaiheesta sosiokulttuurista suuntausta ilman samanlaisia primitiivireaktioita, jotka leimasivat *History & Criticism* -kokoelman tekstejä. Erinomaisena kirjoittajana ja tarkasti historioteoreettisia keskusteluja seuraavana henkilönä LaCapra onnistuu aina herättämään lukijansa kiinnostuksen, silloinkin kun tämä olisi tärkeimmistä asioista aivan toista mieltä.

Vaikka Dominick LaCapra ei jaakaan Hayden Whiten äärirelativistisen kauden ylilyöntejä – hän nimenomaan kutsuu niitä ylilyönneiksi¹⁶ – on heitä joskus tarkasteltu myös yhdessä.¹⁷ Yhteisin piirre lienee painajaismainen kuva oliosta nimeltä "working historian" ja tämän noudattamasta "documentary model" -työtavasta. Työskentelevä historioitsija on stereotypia viime vuosisadan saksalaisen historismin ihanteiden mu-

13. *Ewa Domańska*, *Encounters*, s. 154.

14. *Dominick LaCapra*, *History & Criticism* (Cornell University Press 1985). Huolensa sosiaalishistorian liian suuresta tai vääryydellä hankitusta asemasta LaCapra ilmaisi esim. sivuilla 10, 69, 80–81, 112–113 ja 118. Vrt. myös *Dominick LaCapra*, *Soundings in Critical Theory* (Cornell University Press 1989, s. 206). LaCapran vaatimus on, että marginaalissa eläviä tai syrjäytyneitä tutkivien historian tutkijoiden pitäisi ymmärtää itsensä pöytä marginaalissa. Vaatimuksessa ilmenee selvä kosketusmagia, tutkija on (ja hänen pitääkin olla) olennaisella tavalla sitä mitä hän tutkii.

15. *LaCapran* aatehistorian määritelmä: "I envision intellectual history as a critical, informed and stimulating conversation with the past through the medium of the texts of major thinkers". *Dominick LaCapra*, *A Preface to Sartre* (Cornell University Press 1978), s. 9.

16. Tämän kohdan *LaCapran* uudesta kirjasta voi tulkita myös siten, että hän vyöryttää ylilyönnit enemmän Whiten oppilaiden – hän mainitsee *Hans Kellnerin* ja *Sande Cohenin* nimet – niskaan ja säästäisi Whiten itsensä arvostelultaan. *LaCapra: History & Reading*, s. 181.

17. *Lloyd S. Kramer*, *Literature, Criticism, and Historical Imagination: The Literary Challenge of Hayden White and Dominick LaCapra*. Teoksessa: *The New Cultural History*. Toim. Lynn Hunt (California University Press 1989), s. 97–128.

kaan toimivasta historiantutkijasta, joka saavuttaa objektiivisuuden eläytymällä, pitää kronologiaa teoriana ja kaikki lähteensä tarkasti raportoimalla kirjoittaa täydellisen tutkimuksen. Tämä hahmo tarvitaan erityisesti Whiten teoriassa leimaamaan koko historiantutkimus takapajuiseksi.¹⁸ Tämän kaltaisen retorisen tempun käytöllä on myös riskinsä. Jokainen ymmärtää, ettei mitään muuta alaa – ei edes kaunokirjallisuutta – arvioida sen takapajuisimpien tuotteiden mukaan. Miten kävisi kirjallisuudentutkimukselle, jos olisimme yht’ äkkiä sitä mieltä, että vain määrällisesti hallitseva viihdekirjallisuus on tutkimuksen kannalta relevanttia, eikä tutkijoiden kannata edes lukea saati sitten kommentoida 1900-luvun modernia romaania niin kauan kuin ”kioskikirjallisuutta” julkaistaan. Vielä kiusallisempaa on se, että tällaisten historioitsijamuotokuvien viljely on tapa väistää historismin julkilausuttu teoreettinen arvostelu. Menettely paljastaa armotta oman epäselvästi artikuloidun ja mahdollisesti kipeän suhteen historismiin – seikan johon useat tässä artikkelissa lainatut henkilöt viittaavat. LaCapra itse ei pidä ”työskentelevän historiantutkijan” vastastereotyyppää ”nojatuoliteoreetikkoa” kovin asiallisena ilmaisuna.¹⁹

LaCapra lähtee liikkeelle viidestä lukemisen mallista. LaCapran lukemiseen kuuluvat kieltävä lukeminen, kuvaileva lukeminen, dekonstruoiva lukeminen, pelastava lukeminen ja lopulta dialoginen lukeminen. Dialoginen lukeminen Bahtin-viittaauksineen on hänelle itselleen läheisintä. Lähiluvun tyylien kuvailu sen mukaan mikä on tutkijan laajempi tulkintakehys on sinänsä ansiokas luokittelumalli, joka voi auttaa historiantutkijaa oman lähestymistapansa tunnistamisessa ja kehittämisessä. Vuoden 1985 kokoelmassaan hän luki hyvin kriittisesti kahta teosta, Carlo Ginzburgin ”Il formaggio e i vermi” -tutkimuksen englanninkielistä käännöstä ”The Cheese and the Worms” (1982) ja Carl Schorsken teosta ”Fin-de-Siècle Vienna: Politics and Culture” (1980). Nyt lähiluvun kohteena ovat uudet klassikot, Alexis de Tocquevillen ”L’Ancien Régime et la révolution” (1858) ja Michel Foucault’n ”Folie et déraison” (1961). Eri-

tyisesti jälkimmäisen teoksen kolmen poeettisen rekisterin identifiointi ja niiden merkityksen pohtiminen ovat kiinnostavaa luettavaa ja LaCapra onnistuu tekemään Foucault’n teoksen uudelleen jännittäväksi. Teksti on teoreettisesti valistuneen lähiluvun voimannäyte.

On kiinnitettävä huomiota käsitteen lukeminen käyttöön LaCapran kirjassa. Se saa keskeisen merkityksen, mutta ei tule koskaan itse määriteltyksi. Erityisen hankalaa on lukemisen käyttäminen merkityksessä tutkiminen ja tulkinta. Lukemisen käsitteen avulla hän myös homogenisoi koko maailman, kun hän samastaa (julkaistun) tekstin lukemisen ja kaikkien muiden lähdetyyppien tutkimisen ja tulkinnan. Kun verrataan sanaa lukeminen tutkimisen ja tulkinnan metaforana vaikkapa Marc Blochin suosimaan (lähteen) kuulusteluun, käy ilmaisun latistava neutraalisuus ilmi. Erityisen häkellyttävää on se, että retoriikan paluun keskellä tutkimuksesta käytetään ilmaisua, joka ei kata lainkaan tutkimuksen kirjoitusvaihetta.

New cultural history ja kirjallisuudentutkimuksen *new historicism* ovat kapeita muutamiin henkilöihin ja oppilaitoksiin tai aikakauslehtiin sitoutuneita suuntauksia Yhdysvalloissa. Yhdysvaltalaisen yliopistokustantamoiden taloudellisen ylivertaisuus-

18. ”Working historian”-kategoriaan samastuvia henkilöitä on myös olemassa. Vrt. esim. G. R. Elton: *Return to Essentials. Some Reflections on the Present State of Historical Study* (Cambridge University Press 1991), jossa Elton käy LaCapran ja eräiden muiden kimppuun paradigmaattisella tavalla (s. 58–61). ”Working historian” -leiman iskemistä koko historiantutkimuksen kenttään problematisoi se LaCaprankin huomaama seikka, että monet arkistolähteitä käyttävät tutkijat ovat viime aikoina työnsä teoreettisen perustelun lisäksi paneutuneet myös aineistonsa retorisiin aspekteihin ja kirjoittamisen poetiikkaan. Hän mainitsee tässä yhteydessä – tosin vain nootissa ja ohimennen – nimet *Robert Darnton*, *Natalie Zemon Davis* ja *Emmanuel Le Roy Ladurie*. Miksi he eivät ole myös Ranskan historian ja ranskalaisen kulttuurin tutkijoina laajemman kommentoinnin arvoisia, jää epäselväksi. Robert Darnton on aiemmin ollut LaCapran syllykuppi, jonka ”epä-älyllistä” tai ”epäkriittistä” popullismia hän on röykkyttänyt tavan takaa. Vrt. esim. *History & Criticism*, s. 87–94 ja *Soundings in Critical Theory*, s. 67–89.

19. *Dominick LaCapra*, *History & Criticism*, s. 91–92.

den ja markkinointivoiman takia näitä suuntauksia kuitenkin seurataan ja niillä on ohjaavaa vaikutusta paljon laajemmin. New historicism on kiinnittynyt renessanssikirjallisuuden tutkijan ja Shakespearen tuntijan *Stephen J. Greenblattin* työhön ja tuotantoon.²⁰ New cultural history puolestaan seuraa kapteeninaan Ranskan vallankumouksen historiaan erikoistunutta Lynn Huntia. Alkukipinä lähti Huntin väitöskirjatyöstä ja näkyi itse kirjan dispositioissa hauskalla tavalla. Huntin tarkoitus on yhdistää työssään eurooppalaisen historiantutkimuksen uudet tuulet – ”uusi historia” – vanhaan yhdysvaltalaiseen *intellectual history* perinteeseen.

Ryhmittymän ensimmäinen metodologinen kokoelma, Lynn Huntin toimittama ”New Cultural History” (1989) otettiin hyvin vastaan ja vuosikymmenen kuluttua tilannetta tarkastellaan uudessa valossa *Victoria Bonnellin* ja Lynn Huntin toimittamassa teoksessa ”Beyond the Cultural Turn” (1999). Kymmenen vuotta sitten vallinneen optimismin sijasta kokoelmassa on aistittavissa levottomuus; eteneminen ei enää näytäkään pelkältä juoksumarssilta. Etenkin kokoelman parhaat artikkelit sisältävät paljon *cultural history* -ajattelun lähtökohtien kriittiköitä. Tavoitteita ei kriitikoiden mielestä ole asetettu tarpeeksi korkealle tai pelkkä esikuviksi asetettujen tutkimuksien luettelointi ei tarjoa perustaa etenemiselle.²¹

Luulen että ”Beyond the Cultural Turn” -kokoelman kriittiset äänet ovat oikeassa, vaikka eivät ehkä kapean näkökulmansa takia löydäkään riittävän yleistä syytä 1990-luvun sitkaisuuteen. Ongelma on yleisempi ja ulottuu myös yhteiskuntatieteiden puolelle, ja osittain jopa heijastuu sieltä historiantutkimukseen. *Michel Foucaultin* kohtaloa 1990-luvulla voi tarkastella sekä erinomaaisena esimerkkinä että olennaisena osana tätä 1990-luvun metodologista taantumista. Foucault on sikäli hyvä esimerkki, että hänestä ja erityisesti hänen jälkituotantonsa monografioista (”Tarkkailla ja rangaista” sekä ”Seksuaalisuuden historia”) on tullut sekä new cultural historyn että yleisemmin *cultural studies*-suuntauksen klassisia esimerkkitutkimuksia ja turvallisia viittauksen

kohteita. Kysymys onkin siitä, millaisena 1990-luvun Foucault esitetään ja miten hänen tutkimusotteensa nykyinen luonnehdinta rinnastuu siihen tapaan, jolla hän tutkimuksensa teki. Ongelma on mielestäni se, että tutkimuksen valtavirta on onnistunut typistämään hänen tutkimusotteen diskursiianalyysiksi. Näin hänen otteestaan unohdetaan sen omaperäinen osuus. Foucault’n empiirisissä tutkimuksissa oli aina kyse myös käytännöistä ja hänellä oli diskursiivien ja niihin liittyvien ei-diskursiivisten elementtien kokonaisuudelle omaperäinen nimitys: dispositiivi (englanninkielisissä käänöksissä *apparatus* tai *deployment*).

Foucault kirjoitti useita metodologisia tekstejä, mutta omaa lähestymistapaansa hän luonnehti vain harvoin, hyvin yleisiä iskusanoja lukuun ottamatta. Eräissä haastattelutilanteissa tai muuten poikkeuksellisen tiukasti ahdistettuna hän meni kuitenkin pidemmälle. Maailmalla ehkä parhaiten tunnetussa ja eniten viitatussa tekstivalikoimassaan, *Colin Gordonin* vuonna 1980 julkaisemassa ”Power/Knowledge” -kirjassa Foucault määrittä dispositiivin ja sen roolin työssään:

”Se, mitä olen yrittänyt tavoittaa tällä käsitteellä, on ensinnäkin täysin heterogeenisen diskursiivien, instituutioiden, arkkitehtonien muotojen, sääntelypäästösten, lakien, hallinnollisten toimenpiteiden, tieteellisten lausuntojen sekä filosofisten, moraalisten ja filantrooppisten ehdotusten kokonaisuus – lyhyesti yhtä paljon sanotun kuin sanomatta jääneenkin tavoittaminen. ...

20. New historicism-tutkimusotetta esitellään tuoreessa teoksessa *Catherine Gallagher & Stephen Greenblatt, Practicing New Historicism* (The University of Chicago Press 2000), jossa ”uuden historismin” tutkimusotetta kutsutaan myös anekdootteja viljeleväksi historiaksi. Historismi ymmärretään tässä yhteydessä filosofian ja yhteiskuntatieteilijöiden tapaan kontekstuaalisuutena, tutkittujen ilmiöiden sijoittamisella oman aikansa ympäristöön, eikä käsitteellä ole juuri tekemistä historiantutkimuksen historismin kanssa.

21. On hyvä kiinnittää huomiota myös *Joan Wallach Scottin* 1999 julkaisemaan uuteen, täydennettyyn laitoksen hänen 1988 ilmestyneestä teoksesta *Gender and the Politics of History* (Columbia University Press 1999), jonka terävä itsekriittisyys on läheistä sukua *Beyond the Cultural Turn* -kokoelman otteelle.

Toiseksi se mitä haluan identifioida dispositiivilla on juuri yhteys näiden heterogeenisten elementtien välillä. Siten tietty diskurssi voi ilmetä tiettyinä aikana jonkin instituution ohjelmana, ja toisena hetkenä olla oikeuttamassa tai kätkemässä tiettyä käytäntöä, joka itse vaikenee, tai uudelleentulkintana tälle käytännölle, avauksena jollekin uudelle rationaalisuuden kentälle. ... Kolmanneksi, tarkoitan dispositiivilla muodostumaa, jonka päätehtävä on tiettyinä ajankohtana vastata johonkin kipeään tarpeeseen.²²

Ei ole pienintäkään epäilystä siitä, etteikö Foucault olisi 1970-luvulla nykyisin keskeisimpänä pidettyjä tutkimuksia kirjoittaessaan pitänyt tutkimuskohdettaan diskurssia merkittävästi laajempaan. Mutta kun katsomme 1990-luvun Foucault-tulkintoja tai jopa Foucault-oppikirjoja, havaitsemme täydellisen vaikenemisen hänen dispositiivin käsitteestään.²³

Kannattaakin kysyä kehen tai mihin loppujen lopuksi viitataan, kun viitataan Foucault'iin diskurssiteoreetikkona. Huomiota kiinnittää se, miten samantapaisesta mentaliteetista on kyse, kun Dominick LaCapra etuoikeuttaa lukemisen kaiken tutkimuksen yleiskäsitteenä. Molempia tendenssejä voi pitää ns. lingvistisen kääntein epäsuotuisina vaikutuksina, taaksepäin ponnistelemina vastavirtauksina. Ei kuitenkaan saa ajatella niin, etteikö retoriikkaan tai poetiikkaan suuntautunut uusi kiinnostus olisi vienyt historiateoreettista ajattelua myös eteenpäin. Askel vain on jäänyt lyhyeksi.

Arkipäivän käsite

Harry Harootunian on hyvä esimerkki historiantutkijasta, josta kirjallisuudentutkijat ja filosofit ehkä käyttäisivät "working historian" haukkumanimeä, mutta joka nyt osallistuu omaperäisesti "History's Disquiet"-teoksellaan keskusteluun historiantutkimuksen lähtökohdista. Harootunian (s. 1929) edustaa sekä aatehistoriaa että erästä suurta yhdysvaltalaisista *area studies* -ohjelmaa, nimittäin *Japan studies* -yhteisöä. Harootunianin vuonna 1997 pidetty luentosarja on aggressiivisuudessaan virkistävää luettavaa.

On erikoista, että aatehistorioitsija tarttuu *everyday life* -käsitteeseen muuten kuin oppihistoriallisessa mielessä. Siten Harootunian myös edustaa erästä LaCapran korostamasta kolmesta muutostendenssistä *cultural studies* -kentässä, siirtymistä kielestä yhteiskunnan ja kulttuurin suuntaan.

Toinen virkistävä aspekti on Harootunianin "Japan studies" -establismenttiin kohdistama arvostelu, johon sisältyy konservatiivisen ideologian, alentuvan tutkimuskohteen suhtautumisen ja jälkijättöisen modernisaatioteorian tietoisin ylläpidon kritiikki. Harootunian arvostelee voimakkaasti myös sellaisia eturivin tutkijoita kuin *Edward W. Said* tai *Hayden White* heidän oman tutkimuksensa metodologian konservatiivisuudesta ja innovatiivisuuden puutteesta ja esittää purevasti, että kaikesta radikaalista humusta huolimatta heidän työnsä päämerkitys on ollut vanhan paradigman avittaminen jälleen yli yhden vaikean kriisikauden. Heidän töistään on muodostunut malleja, joiden avulla uusi sukupolvi on voinut jatkaa sisällöllisesti uudistuneena, mutta pääasiallisesti entiseen malliin. Olisi kyllä rei-

22. *Michel Foucault, Power/Knowledge. Selected Interviews and Other Writings 1972–1977.* Toim. Colin Gordon (The Harvester Press 1980), s. 194–195.

23. Foucault-oppikirjoilla tarkoitan esim. *Mitchell Deanin* teoksia *Critical and Effective Histories. Foucault's Methods and Historical Sociology* (Routledge 1994) ja *Governmentality. Power and Rule in Modern Society* (Sage 1999) tai *Gavin Kendall & Gary Wickham, Using Foucault's Methods* (Sage 1999). Poikkeus on *Hubert L. Dreyfuss & Paul Rabinow, Michel Foucault. Beyond Structuralism and Hermeneutics* (The Harvester Press 1982, s. 120–121). Teos ilmestyikin Foucault'n vielä eläessä ja sisältää Foucaultin jälkisanat. Vrt. myös Foucault'n artikkeliin *The Dust and the Cloud* kokoelmassa *French Studies in History*. Toim. Maurice Aymard & Harbans Mukhia. Vol II. *the Departures* (Orient Longman 1990, s. 323–333). Kyseessä on harvinainen teksti, jossa Foucault haastettuna kertoi laajasti omasta tutkimustavastaan juuri Tarkkailla ja rangaista -teoksen ilmestymisen jälkeen. Foucault rinnastaa perinteisen historiantutkimuksen "periodin kuvaamisena" ja oman (yhteiskuntaa koskevan) tutkimuksensa problemakeskeisenä tutkimuksena. Toinen vastaava, mutta paljon varhaisempi huomionarvoinen teksti on *Michel Foucault, Candidacy Presentation: Collège of France, 1969.* Teoksessa *Michel Foucault, Ethics. Subjectivity and Truth. The Essential Works of Michel Foucault 1954–1984.* Vol I. Toim. Paul Rabinow (Allen Lane 1997), s. 5–10. Seksuaalisuuden historian suomenkieliseen käännökseen liitettyssä jälkipuheessa *Ilpo Helén* ottaa oivaltavasti esille dispositiivin käsitteen.

lua mainita, ettei ainakaan White tarjoa työtään mallina tämän päivän tutkijoille.²⁴

Arki on tunnettu merkittävänä yhteiskuntatieteellisenä käsitteenä jo 1900-luvun alusta lähtien, mutta tiettyinä aikoina se on tullut esille erityisen voimakkaasti. Siihen on myös suhtauduttu kovin ristiriitaisilla tavoilla. Valokuvaus ja myöhemmin moderni taide (esim. 1950- ja 1960-luvun pop-taide) pystyivät näkemään arjen ja jokapäiväisen ylevänä ja kauniina.²⁵ Freud ei ehkä ylistänyt jokapäiväistä elämää, mutta koki sen silti niin tärkeäksi, että siitä tuli hänen tieheensä tutkimuskohde, kun hän julkaisi ”Arkielämämme psykopatologiaa” -teoksen 1900-luvun alussa. Estetiikan näkökulmasta maailmaa arvioineet Heidegger tai Lukács puolestaan pitivät arkipäivää banaalina ja aidosta ihmisyydestä vieraantuneena olotilana. Arjen tai arkipäiväisen tutkimisen ongelma on kuitenkin aina ollut sen käsitteellisen haltuunoton alikehittyneisyys.

Arki merkitsee uutta jäsentelyperustetta sosiaalishistorian tutkimukselle ja historiankirjoitukselle. *Fernand Braudel* käsitteli sitä laajasti määritellyn talouden käsitteen osana, elämän perustavanlaatuisena osa-alueena, jonka päälle markkinatalouden eri kerrokset ja lopulta kapitalismi kansainvälisine markkinoineen asettui. Arkielämä oli talouden hallitseva osa, elämme kurkkuamme myöten arjessa, hän kirjoitti.²⁶ Arki on historian hitaimmin muuttuvaa ”pitkää kestoa”; se on tärkeä osa sivilisaatioiden perustaa. Braudel lähestyi arkea kuitenkin vailla uusia työkaluja ja joutuu turvautumaan monin osin talous- ja sosiaalishistorian sekä lähitieteiden vakioaseistukseen. Hankalaa arjen historian pioneereille oli se, että arkipäivän käsitteestä tuli aluksi ylihistoriallinen ja lähestulkoon kaiken elämän itseensä nielevä kaatoluokka, melkein vain sosiaalisen synonyymi.

Mutta arkipäivän käsitteen hahmottamisessa on toinenkin juonteensa, johon Harry Harootunian työssään tarttuu. Se juontune *Henri Lefebren* ja *Michel de Certeau*’n teoksista, mutta katsoo taaksepäin aina 1920-luvun saksalaisiin kulttuurikriittikoihin (Simmel, Kracauer, Benjamin) saakka. Harootunian näkee arjen erityisesti moderni-

na ilmiönä, suurkaupungin kaupallistuneena vapaa-aikana. Arki (everydayness) on eri asia kuin jokapäiväinen elämä (daily life). Erottelun etuna on selkeys. Arjelle tulee historia ja rajat, se kytkeytyy keskeiseen yhteiskunnalliseen muutokseen, historiallistuu. Mutta Harootunian kehittelmään liittyy myös ongelmallisia piirteitä. Ensinnä kiinnittäisin huomiota hänen ratkaisunsa historismiin. Jos arki (everydayness) on uusi modernisaatioon liittyvä kokemus, onko sen tutkimisessa myös rajoitettava aikalaistajuntaan, onko arki sitä mitä ihmiset pitävät arkena. Se, että jonain aikakautena arjen tapainen käsite nousee tärkeäksi, kertoo varmasti jotain keskeistä. Mutta kerroko se kaiken, on jo toinen asia. Toinen ongelma liittyy valtaan. Harootunian korostaa japanilaisia 1920- ja 1930-luvun arkipäivän teoreetikkoja siteeraten, miten journalismi tarjoaa modernin arjen tutkimukselle parhaan lähdemateriaalin. Sanomalehtimiehet ja kirjailijat välittävät aidoimmin arjen uudet piirteet kirjoituksissaan. Sen sijaan historiantutkimus on tässä suhteessa huono lähde, koska se ei edes ollut kiinnostunut arjesta. Rinnastus on kuitenkin huono, sillä kukapa tarjoaisi 1920- ja 1930-luvun historiantutkimusta arjen tutkijalle lähdemateriaaliksi. Sen sijaan erilaiset arkistoaineistot, yksityisarkistojen kirjeet ja päiväkirjat sekä muu yksityinen materiaali tai viranomaisarkistojen aiheistot ovat menestyksellisesti palvelleet jokapäiväistä elämää tutkivia sosiaalishistorioitsijoita.

Harootunianilta puuttuu kokonaan ”arkipäivän kolonisaation” käsite, kysymys siitä miten valtasuhteet muuttavat arkea. Hänen konseptiossaan valta tuottaa arjen kokemuksena. Useimmiten tämä kokemus määrittäyty Harootunianin lainaamissa teksteissä positiivisena, vanhan yhteiskunnan rutiinin, köyhyyden ja ahtauden murtumisena. Näin kysymys vallasta piiloutuu arjen käsitteen taakse. Harootunianin laajemminkin sovellettavissa oleva ajatus liittyy modernisaation kronologiaan. Hän on Japanin tutkijana pannut merkille, miten eri tavalla modernisaatio koettiin maassa, joka modernisoitui ennen modernisaatioteoriaa jo maailmansotien välisinä vuosikymmeninä. Län-

si-Eurooppa modernisoitui puolestaan sotien hidastamana vasta opittuaan modernisaatioteoriat yhdysvaltalaisista oppikirjoista.

Historiankirjoituksen poetiikka

Eräät Hayden Whiten oppilaat ovat hänen "Metahistory" teokseensa viitaten vaatineet kaiken (akateemisen) historiantutkimuksen lopettamista vahingollisena puuhana.²⁷ Koska kieli ei ole sama asia kuin (mennyt) todellisuus, eikä edes kuvannut sitä luotettavasti, jäi ainoaksi järkeväksi toimenpiteeksi (historian) tutkimuksen mahdottomuuden toteaminen. Tässä tyylyssä päättelyssä näkyy selvästi, miten kohtalokkaalla tavalla eräät tropologisen narratiivisuusteorian kannattajat ovat kiinni positivismissa. Tutkimuksen mahdollisuus tehdään keskeisellä tavalla riippuvaksi todellisuuden ja kielen identtisydestä. Kun siis Jörn Rüsen, Dominick LaCapra tai Harry Harootunian huomauttavat sellaisten historiantutkimuksen positivismiin kriitikoiden kuin Whiten tai Ankersmitin tutkimusotteen positivismista, niin tähän huomatuksen kannattaa pysähtyä ja miettiä sen merkitystä. Kuinka järkevää positivismikritiikkiä voidaan esittää positivismin omista lähtökohdista käsin?

Italialainen aatehistorioitsija *Carlo Ginzburg* haastaa Jerusalemissa 1993 pidetyllä luentosarjallaan "History, Rhetoric and Proof" pohtimaan entistä syvällisemmin historiankirjoituksen poetiikkaa.²⁸ Ginzburg arvostelee tropologia-koulukuntaa retoriikan liian kapeasta ymmärtämisestä vain kaunopuheisuutena (vakuuttamisen taitona) ja argumentoinnin tai todistamisen sääntöjen unohtamisesta. Ginzburg jakaa täysin sen lähtökohdan – jota usein kuvataan Hayden Whiten "teoriana"²⁹ – että retoriikka on läsnä historiantutkijan työn kaikissa vaiheissa aiheiston keräämisestä ja aihepiiriin alustavasta määrittelystä asti. Kuka-pa tämän voisikaan kieltää? Kyse onkin siitä, millaisia johtopäätöksiä tästä itsestään-selvyydestä tehdään.

Retoriikka on laajempi käsite kuin vakuuttamisen taito. Ginzburg haluaa mennä takaisin Aristoteleen retoriikkaan saakka ja nähdä retoriikan myös todistamisen keinona, tiedon hankkimisen välineenä ja totuu-

dellisuuden koettelemisen keinona. Tässä pyrkimyksessä hän määrittelee retoriikan samalla tavalla kuin *Paul Ricoeur* eräässä 1990-luvun artikkelissaan.³⁰ Ginzburg punoo tarinansa kimpussa artikkeleita, jotka alun perin ovat muodostaneet luentosarjan. Hän lähtee liikkeelle Aristoteleen retoriikasta, kertoo sen ensimmäisestä modernista sovelluksesta Domenico Vallan oratoriossa vuodelta 1444 ja siirtyy sitten tekstin dialogisen lukemisen analyysiin artikkeleissa, jotka tutkivat jesuiittahistorioitsija Charles le Gobienin kertomusta kapinasta Marianasaarilla Filippiinien lähellä vuonna 1700 ja erän tyhjän kohdan merkitystä Gustave Flaubert'n romaanissa "Sydämen oppivuodet" (1856). Ginzburg pyrkii antamaan ns. lingvistiselle käänteelle positiivisen merkityksen, kieli ei ole tutkimuksen tukahduttaja vaan mahdollistaja. Korostaessaan retoriikan monimuotoisuutta ja suositellessaan modernia kaunokirjallisuutta inspiraation lähteeksi historiankirjoitukselle Ginzburg lienee nykyisin lähempänä "Metahistory"-teoksen vuonna 1974 julkaissutta Hayden Whitea kuin kirjoittaja itse.

24. Whiten suhteellisuudentajuinen arvio Metahistory-teoksen merkityksestä tänä päivänä käy ilmi Encounters-haastattelukirjasta.

25. Taiteen, erityisesti valokuvauksen roolista arjen käsitteen ajankohtaistajana, ks. *John Roberts, The Art of Interruption. Realism, Photography, and the Everyday* (Manchester University Press 1998).

26. *Fernand Braudel, Afterthoughts on Material Civilization and Capitalism* (The Johns Hopkins University Press 1977).

27. Vrt. esim. *Sande Cohen, Historical Culture. On the Recording of and Academic Discipline* (University of California Press 1986) tai *Keith Jenkins, Why History? Ethics and Postmodernity* (Routledge 1999).

28. *Carlo Ginzburgilta* ilmestyi 1999 toinenkin teos, Pablo Picasson Guernica-aulua tulkitseva taidehistoriallinen essee *Das Schwert und die Glühbirne* (Suhkamp 1999). Edellisenä vuona ilmestynyt italiantielinen artikkelikokoelma *Occhiacci di legno* (Feltrinelli 1998) on myös tullut saksankielisenä käännöksenä *Holzagen. Über Nähe und Distanz* (Verlag Klaus Wagenbach 1999).

29. Vrt. esim. *Karen Halttusen* artikkeli Bonnelliin ja Huntin toimittamassa kokoelmassa.

30. *Paul Ricoeur, History and Rhetoric. The Social Responsibility of the Historian*. Toim. Francois Bédarida (Berghahn Books 1994), s. 7–24.